

SÍNTESI HISTÒRICA DEL CASTELL DE MONTSORIU

GEMMA FONT
JOAQUIM MATEU
SANDRA PUJADAS
JORDI TURA

Museu Etnològic del Montseny

En altres articles publicats en aquesta mateixa revista s'han analitzat aspectes concrets de l'evolució del castell de Montsoriu (Arbúcies - Sant Feliu de Buixalleu, la Selva) al llarg dels segles, des de la seva evolució històrica fins als resultats d'anàlisis i campanyes arqueològiques.¹

Enguany es durà a terme la quinzena campanya d'excavació en camps de treball i l'onzena campanya d'excavació programada, ambdues dirigides pel Museu Etnològic del Montseny. Al llarg, doncs, de més de 15 anys continuats de treballs arqueològics al castell, ha estat possible establir una evolució arquitectònica de les diferents fases constructives de Montsoriu. No obstant això, les dades documentals analitzades darrerament permeten vincular les troballes arqueològiques i les reformes urbanístiques de Montsoriu a diverses etapes històriques i vicissituds de la família Cabrera.

MONTSORIU ELS SEGLES X I XI. L'ORIGEN DEL CASTELL DE MONTSORIU

Històricament Montsoriu era el centre de la batllia del mateix nom, vinculada a la vall natural d'Arbúcies, entesa com la delimitació geofísica que segueix el curs de la riera d'Arbúcies, des del seu naixement a la vessant oest del massís de les Agudes fins a la desembocadura a la Tordera, al pla de Gaserans.

En període de domini carolingi, la «vall», territori o *pagi* d'Arbúcies es trobava a l'extrem S-O del comtat de Girona, amb el Montseny i les Guílleries de límits naturals. Es tractava d'una administració amb caràcter propi inserida dins el comtat de Girona, que més endavant donarà lloc al vescomtat de Girona i que tindrà Montsoriu com a centre militar i de poder principal.

Els caps visibles d'aquest territori eren els vescomtes de Girona. En un principi els vescomtes actuaven com a representants de l'autoritat comtal franca en aquests territoris o *pagi* de caràcter geogràfic i jurídic autònom. En fer-se hereditari el càrrec de vescomte i produir-se la patrimonialització de les funcions públiques, el seu caràcter honorífic o representatiu del poder comtal públic es transformà en feudal i, com en altres casos, adoptaren el nom d'una de les seves possessions alodials més importants: així, el vescomte Amat de Girona s'anomena Amat de Montsoriu, a inicis del segle XI.²

Els vescomtes gaudiran de la plena possessió del terme o vegueria de Montsoriu, i per raó de la propietat lliure del castell rebran una sèrie de prebendes feudals dels masos i habitants de la zona.

A inicis del segle x, en l'acta de consagració de l'església parroquial d'Arbúcies de l'any 923 apareix per primera vegada en la documentació el topònim Montsoriu,³ com a límit S-O del territori de la parròquia, que es corresponia amb la vall alta i mitjana de la riera d'Arbúcies. La superposició de termes administratius, ja siguin de caràcter econòmic, militar o religiós, segueix de nou el límit natural de la vall o *pagi* antic.

La primera menció documental, però, del terme o territori adscrit al castell és de l'any 1002, quan en una donació de terres que va fer Giscafred al monestir de Sant Cugat s'esmenta «*locum que dicunt Monte Suriz, uel in eius appendicio siva infra eius terminis*».⁴

No obstant això, la primera menció estricta del castell és de l'any 1017, quan Ermessenda, comtessa i vídua del comte Ramon Borrell, va actuar, juntament amb altres magnats, com a executòria testamentària del seu difunt espòs. En el document apareix *Amato de castro surice* com a marmessor del comte Borrell. Amat pren el patronímic de la seva possessió més emblemàtica: el castell de Montsoriu.

Així ja a inicis del segle xi, Amat de Montsoriu, fill de Seniofred, vescomte de Girona i d'Auruc, és el primer personatge vinculat històricament al castell de Montsoriu, on probablement tenia residència. Des d'aquest moment la història del castell de Montsoriu i la de les viles i llocs que formaran el vescomtat de Girona-Cabrera aniran intrínsecament lligades a la història d'aquesta nissaga.

Amat fou el pare d'Albert Amat (1025-1029), que va morir sense descendència i a qui va succeir la seva germana Ermessenda, casada amb Guerau de Cabrera l'any 1033. Ermessenda i Guerau seran, l'any 1038, els fundadors del monestir benedictí de Sant Salvador de Breda. El fill d'aquests, Ponç I Guerau, vescomte de Girona, es casà amb Ledgardis, filla d'Arnau Mir de Tost, vescomte d'Àger i personatge cabdal en la conquesta de terres a l'islam al comtat d'Urgell. D'aquesta manera la inicial casa vescomtal de Girona va afegir als seus dominis les terres i possessions dels Cabrera i, amb el matrimoni de Ponç Guerau i Ledgardis, s'hi afegeixen les terres urgellenques d'Àger.

A més de les terres que formaven part de les possessions dels Cabrera i del vescomtat de Girona i Àger, en aquest període els Cabrera guanyaren territoris a la zona del Vallès, concretament al Montseny, amb l'assimilació del patrimoni dels senyors del castell de les Agudes-Miravalls.

De la tercera línia descendent de la família vescomtal nasqué el vescomte de Girona i del Baix Urgell Guerau II Ponç, el qual tingué del seu matrimoni

amb la lleonesa Gelvira, i com a primogènit, Ponç Guerau de Cabrera (m. 1162), que arribà a ser majordom del rei castellà Alfons VII i conqueridor de diverses ciutats i terres a Castella i Andalusia, entre les quals cal destacar Zamora i Almeria.

A Guerau II, en el govern de les terres catalanes, el succeí el seu fill Guerau III Ponç (1145-1180), que fou el primer que canvià el nom del títol de vescomte de Girona pel de vescomte de Cabrera. Aquest Guerau III Ponç ha estat identificat com el trobador Guerau de Cabrera, que va escriure poesia en llengua provençal. La línia successòria continuà en aquest segle XII amb el seu fill Ponç III Guerau, i amb Guerau IV Ponç, comte d'Urgell, vescomte de Cabrera i vescomte d'Àger.

Durant aquest llarg període de vinculació de la casa vescomtal de Cabrera amb el casal d'Àger, sobretot al llarg del segle XII, els vescomtes estigueren més ocupats pels afers de les terres urgellenques i per la seva vinculació amb la cort castellana de Lleó, d'on sorgiren les branques castellanes dels Cabrera, que no pas per la gestió del patrimoni de Girona.⁵

Des del punt de vista arquitectònic, Montsoriu, al llarg de la segona meitat del segle XI i la primera meitat del segle XII, sembla haver sofert poques modificacions. Es manté el primitiu recinte fortificat dalt del turó, com un castell roquer caracteritzat per la localització enlairada, per l'adaptació al terreny i pel traçat irregular de la construcció. D'entre els elements que han perviscut d'aquest castell d'origen preromànic destaca la torre de l'homenatge, datable des d'un punt de vista arquitectònic dins la segona meitat del segle X, i les restes de la capella castral, definida per un absis de planta d'arc ultrapassat, típic de l'arquitectura del segle X. Aquesta capella estigué en funcionament almenys fins a la primera meitat del segle XII, època en què es daten les pintures murals que en recobrien l'interior.

Dins d'aquest període s'ha documentat la presència d'una antiga cisterna, als peus de la torre mestra. També, en la zona que volta la torre de l'homenatge per la banda sud, aparegué un poderós mur defensiu de doble línia d'espitlleres, fonamentat directament sobre la roca del turó. Aquest mur cal relacionar-lo amb un moment històric en què probablement el pati d'armes o segon recinte del castell encara no es trobava bastit del tot.

DE LA SEGONA MEITAT DEL SEGLE XII A LES DARRERIES DEL SEGLE XIII

Entre finals del segle XII i inicis del segle XIII s'iniciaran unes importants obres de remodelació del primitiu castell roquer que comportaran, entre altres canvis, la construcció del segon recinte del castell, amb la capella romànica i el gran pati central. També el recinte sobirà patirà una importantíssima remo-

delació: es configurarà un nou perímetre de muralles i s'aixecaran nous edificis, com és el cas de l'anomenada Sala Gòtica.

Podríem inscriure les obres de fortificació de Montsoriu d'aquest període dins el context històric dels conflictes entre Ponç III, vescomte de Cabrera, i el rei Alfons I. Així, la reforma i ampliació del castell havia de suposar un nou focus de tensió entre la monarquia i els vescomtes, en un moment especialment delicat per les tenses relacions que mantenien i també com a símbol de reafirmació del poder feudal davant la monarquia. En aquest sentit, la successió de concòrdies entre el vescomte Ponç III Guerau i el rei Alfons I, a qui promet no aixecar-se en armes, se situen en aquest context d'intent de reforçament de l'autoritat reial.

Al segle XIII, el vescomtat d'Àger i el de Cabrera, que per més de quatre generacions havien anat de la mà de la família Cabrera, se separen. El 18 de setembre de 1223 Guerau IV Ponç de Cabrera, primer comte d'Urgell, en retirar-se com a fratre templer al castell de Gardeny, reparteix els seus estats i títols entre els diferents fills. Dóna al seu fill primogènit Ponç I d'Urgell el comtat d'Urgell, i deixa al seu segon fill Guerau V de Cabrera el castell de Montsoriu i les terres del vescomtat de Cabrera.

Montsoriu es converteix de nou en el centre físic del poder vescomtal dels Cabrera-Girona, cosa que explica en part l'intens procés de remodelació que des d'un punt de vista arquitectònic afectarà el castell al llarg del segle XIII, fins esdevenir una de les principals fortaleses del Principat. L'altra gran qüestió que jugarà a favor de Montsoriu serà sens dubte la seva magnífica situació estratègica, com a punt de control de comunicacions, davant les amenaces procedents del nord i exemplificades a la perfecció en la croada contra Pere II.

Des d'un punt de vista històric, a Guerau V (1229-1242) el succeí el seu fill Guerau VI de Cabrera (1242-1299), casat amb madona Sanxa de Santa Eugènia, senyora de Torroella de Montgrí. La seva successora fou la primogènita Marquesa I (1278-1328), casada amb Ponç Hug IV, comte d'Empúries. En quedar sense descendència, després de la mort de Marquesa el vescomtat de Cabrera passà a les mans de Bernat I (1328-1332), fill de l'oncle de Marquesa, de nom Ramon, senyor d'Anglès, Brunyola i Montclús. Bernat I es casà amb Leonor González de Aguilar i heretà el vescomtat el 1328.

La dada històrica més significativa d'aquest segle XIII és sens dubte la descripció que va fer Bernat Desclot del castell de Montsoriu. El cronista reial, en referir-se a l'atac de Felip l'Ardit de França (any 1285), en el capítol CLIII de la seva crònica, descriu amb precisió fotogràfica l'aspecte de la ciutat de Girona preparada per a la defensa, i també comenta les diverses defenses o fortaleses que encara es mantenen sota el poder del rei català Pere el Gran.

[...] mes totes aquestes forces se tenien encara per lo rei d'Aragó primerament Castellnou e Montesquiú, una altra força que és d'una dona que ha nom n'Estela de Castellnou, les quals forces són el Rosselló. Tenint-se encara en Empordà, primerament lo castell de Rocabertí, e Requesens e Carmanson, e lo castell de Lers e la força de Sant Salvador, e totes aquestes forces són del comte d'Empúries e d'en Dalmau de Rocabertí, e reclamavent-se per lo rei d'Aragó. E en Geronés se tenia, primerament la ciutat de Gerona, e lo castell de Besoldó, e Camprodon. *E en Vallès se tenia lo castell de Montsoriu, qui és un dels bells e dels nobles del món e és del comte d'Empúries*, encara lo castell de Montornès, qui es d'en Berenguer d'Entença. Exceptuades aquestes forces damunt escrites e anomenades, tots los altres llocs d'una jornada a enllà de Barcelona eren desamparats e havien lleixats ròncs, que nengú no hi era romàs, tant eren espaordits com oïren dir que els francesos tenien tot Empordà e que el rei d'Aragó se n'era vengut a Barcelona.⁶

En aquesta època coneixem que el terme del castell de Montsoriu era gestionat per un veguer o batlle. El primer veguer documentat a la vegueria o batllia de Montsoriu és Berenguer de Finestres, l'any 1309. Més endavant, Bernat de Cabrera fa establiment a Arnau de *Podio* d'una torre mitjana situada al costat del castell de Montsoriu, i el nomena batlle del blat d'acapte de Montsoriu.⁷ La batllia d'acapte es concedia perpètuament a un emfiteuta. Segons el blat que es recollia, el batlle remetia al senyor una suma variable en funció de la recollida, en aquest cas el redelme o segon delme. Es conserva el document d'establiment de la batllia al batlle d'acapte de Montsoriu de l'any 1330, que ens permet entendre els procediments que seguien els senyors per controlar el territori i obtenir les seves rendes en espècies. A més a més, també ens comenta l'existència d'una torre mitjana prop del castell, possiblement la torre coneguda avui com la torre de les Bruixes.

[...] establiment de la torre mitjana amb cert pati contigu, que limita a orient amb la vinya llarga de dit castell, a migdia en aquell pati que van establir a Guillem de Costa, a occident amb al vinya de Batto i al nord amb aquell castell, i una vinya anomenada de Bato i certa part d'un hort; tot amb les seves entrades i sortides amb qualitat d'edificar en dit pati, cases i domicili en domini i alou de dit vescomte, i amb que presti homenatge i vassallatge per ell i els de la seva posteritat i que porti tot el blat i blat de acapte que pertanyia a dit vescomte, i tots els pollastres que es pagaven per guarda per la seva pròpia persona, i estant malalt o impedit que ho faci portar per per-

sona fidel i segura, amb la obligació de recollir tots els grans de dit vescomtat i congregar-los en la batllia, o a on se li mani amb les cavalleries necessàries i a les seves expenses, donant la civada acostumada; i que pugui prendre les cases que necessiti en qualssevol batllia per recollir els grans, pagant d'ells el carnelatge, i li constitueix i crea a ell i als seus per batlle, i que de tots els grans que reculli rebi pel seu treball el redelme, segons els altres batlles l'havien portat, exceptuant el blat de la batllia de Maçanet, i així mateix rebi el reredelme de dits pollastres. Tot el que li concedeix perpètuament per ell i en nom dels seus successors, i el llibera a ell i als seus de tota la host i cavalcada, quísties i servituds i de la ferma lleuda i altres coses.

El mateix document esmenta com a límit d'un hort la capella del castell que estan construint (*«quam ibi construere intendimus»*), que junt amb el pati i la torre mitjana dibuixarien els límits de la fortificació de Montsoriu a mitjan segle XIV.

Al castell també hi tenien estada els castlans, que es cognominaven Montsoriu, i eren senyors de la casa de Busquets, situada a la parròquia de Riells. Junt amb la castlania els Montsoriu tenien el delme de la parròquia

Sala noble del castell

d'Arbúcies, Buixalleu, Riells, Desplà i Lliors, és a dir, el de la batllia d'Arbúcies. Coneixem diversos personatges vinculats a la família dels castlans de Montsoriu en aquesta època: Pere de Montsoriu fou capellà del bisbe de Girona Guillem de Cabanelles el 1220, i Sibil·la de Montsoriu fou sagristana del monestir de Sant Feliu de Cadins el 1228. Així mateix, els Montsoriu formaren part de diverses comitives dels reis catalans a la Mediterrània: Guillem de Montsoriu, el 1230-40, concorregué a les conquestes fetes per Jaume I a Mallorca, Menorca i València, i aquest rei el féu ric-home. També Ponç de Montsoriu, cavaller, prengué part en la conquesta de València el 1238, i com a recompensa pels seus serveis va rebre 10 jovades de terra i una casa. El 1280 Jeroni de Montsoriu era capità d'una galera a Nàpols i Francesc de Montsoriu formava part de la companyia dels Cabrera en la guerra contra els genovesos a inicis del segle XIV.

LA GRAN ETAPA GÒTICA

El castell de Montsoriu era el centre de la vegueria del mateix nom, i reunia dins seu les poblacions del rodal (que comprenia els termes dels actuals municipis de Breda, Arbúcies, Hostalric, Gualba, Riells i Viabrea, Massanes i Sant Feliu de Buixalleu). Va esdevenir la vegueria o demarcació més gran dins el territori del vescomtat de Cabrera en plena època gòtica. Era a més, a mitjans del segle XIV, el cap i casal, o palau residencial, de la casa vescomtal de Cabrera, seu de la defensa militar de les terres del vescomtat.

S'ha calculat que el conjunt del domini dels Cabrera pels volts del 1360 era de 4.071 focs o famílies, que podien correspondre a uns 20.455 habitants. Segons l'historiador A. Pladevall (1972), aquesta xifra superava en molt els súbdits de la resta de senyors del país, que de mitjana no arribaven a les 2.000 famílies.

Ja hem vist que hi tenien estada, a més dels vescomtes, els castlans que eren els encarregats de mantenir el castell en bon estat i de defensar-lo i fer-ne les guaites. Els habitants dels pobles del rodal, amb l'excepció de Breda i Gualba que n'eren exempts, havien de contribuir a les obres de manteniment i remodelació del castell, treballant al castell els jornals establerts en els contractes d'establiment de les seves masies. El castell, a més, tenia la funció de protegir els pagesos i vilatans en cas de perill i acollir-los al seu albarcar per donar-los refugi.

En aquest període el vescomte de Cabrera fou el gran Bernat II de Cabrera (1298-1364), privat del rei Pere III i tutor de l'infant Joan, futur rei Joan I. La vida del vescomte Bernat és digna d'un relat cavalleresc, on se succeeixen les aventures bèl·liques en terres i mars llunyanes (Castella i Sardenya), el recolliment monàstic entre els anys 1342 i 1350 al monestir de

Breda, i les intrigues polítiques i de la cort, que finalment el conduiran a un judici injust acusat de traïció per la reina, i a la mort l'any 1364.

Bernat II de Cabrera féu heretament el 1347, perquè es retirà de la vida pública a favor del seu fill Ponç IV, que ja exercia el vescomtat des del 1342. Va mantenir el càrrec fins a la seva mort el 1349, quan el succeí el seu germà Bernat III (m. 1368), casat amb Margarida de Foix.

Precisament d'aquest any 1347, un document ens permet definir dins un marc cronològic precis les noves obres de fortificació portades a terme al castell en la segona meitat del segle XIV. Es tracta d'una avinença entre els pagesos dels termes que formaven la vegueria de Montsoriu i els Cabrera, per a la construcció d'un forn de calç per a les obres del castell:

Avengut fos entre lo senyor en Bernat de Cabrera (i) els homens de Gaserans, de Viabrea, de Riells, de Sant Feliu de Buixalleu, de Arbúcies, de Joanet, de Lliors, de Cerdans e de Sant Pere Desplà que de aquests III anys primers vinents no sien tenguts de fer host ne cavalcade sino per exemcucio de iustiae ho per deffeniment de vit-tam ne sien tenguts de fer auida ne de anar ab servents qui fossin tramessos per lo vescomte. Els homes dels dits lochs sien tinguts en los dits III anys presents (n)e son de tayllar e de portar lenya a I forn de calç consum aen aluo messions e quel forn sie de MM corteres o ha II quiscun consum sie de M corteres e que desò ne sien tenguts de fer altres messions ne altra cosa per aquesta raó. E si ben aquesta calç nos met en obres de fortaleza del castell que en res deçó lo dit senyor nols sie tenguts per ço com es avinença feta entre els seus force. Qui ho açó sie sens tot perjudici de les parts, així que passats aquest temps los homens no sien tenguts de fer açó nec dit senyor aitam poch ans tota aquesta cosa sie nulla e nona e per no neguna. E açó ferma lo dit senyor a mont sui en G. Ssegleya, en Bn des Pin, en A ses Rieres de Arbúcies, en Johan des Terrers de Cerdans, en G Palanus, en Pere Ferrer, en A de Soler de Joanet, en R Palagrí de Riells, en Bn sa Plana, en Jacme Pinol de Viabrea, en P Prat de Sant Feliu de Buixalleu, en G Subirani de Gaserans, en P des Puig de Gaserans [...]⁸

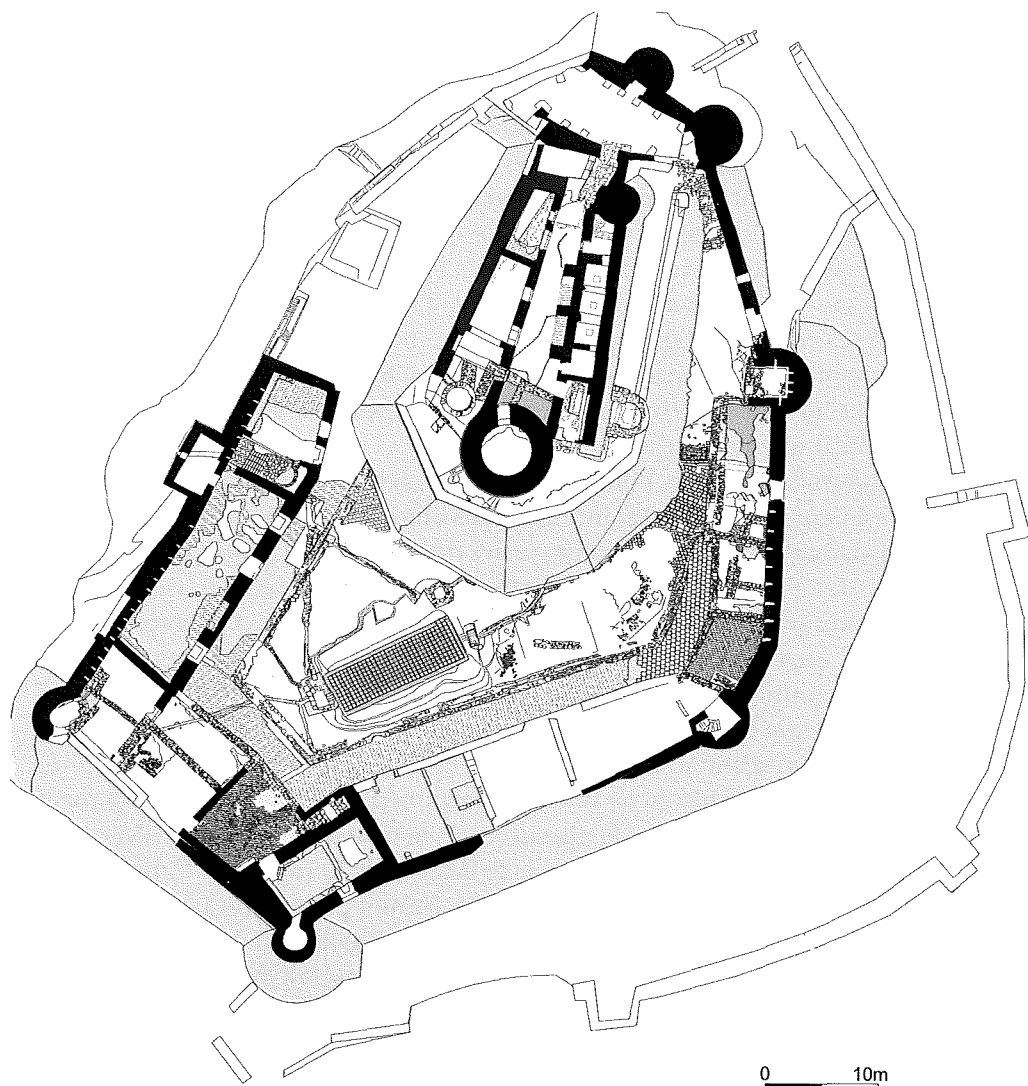
Aquesta avinença es traduirà en un conjunt important d'obres i poc després, el 1348, Bernat de Cabrera i la seva esposa Timbors obtenen llicència per construir l'altar de Sant Pere a la capella recentment bastida del castell de Montsoriu.⁹ Les obres probablement s'allargaren en els anys següents i no solament afectaren Montsoriu, sinó que s'emmarquen en una sèrie de treballs importants de fortificació del vescomtat.¹⁰

Montsoriu en aquest període esdevé el gran castell-palau que coneixem. Entre 1347 i 1360 es duu a terme un nou planejament defensiu del castell, centrat en elements com la cisterna, l'albacar, la barbacana i l'aixecament de passos de ronda. Però el castell també experimentarà canvis importants com a residència: es bastiran la nova aula magna, les grans cuines, les sales i estances privades... En definitiva, en els primers anys de la segona meitat del segle XIV es defineixen, constructivament i funcionalment, els tres recintes concèntrics que formen la fortalesa de Montsoriu: el recinte sobirà com a nucli fortificat de primer ordre i reducte defensiu (amb les cisternes d'aigua i sitges per a gra, juntament amb la torre de l'homenatge i el gran adarb defensiu sobre la sala gòtica com a elements més destacats); el recinte del pati d'armes que abasta les sales gòtiques del cos de guàrdia i les estances dedicades al culte a l'ala est, les estances privades i magatzems a l'ala sud i les estances públiques a l'oest, totes rodejant el gran pati enllosat en marbre sobre la cisterna coberta; i finalment, el recinte jussà, o albacar, on se situa l'entrada principal al castell, que servia tant de refugi de la gent de la contrada com de protecció al camí fortificat que condueix a la barbacana.

En aquests anys, la política de reforçament del poder vescomtal va paral·lela a l'enfortiment de les muralles i les obres del castell, situant-se tot plegat en el context de la guerra contra el rei de Castella i el paper d'estrateg de Bernat II. Així, l'any 1353 Bernat de Cabrera i el seu fill Bernat III, vescomte de Cabrera, afranquiren tots els habitants de la parròquia de Breda i entre ells van nomenar 27 caps de família als quals deslliuraren de pagues, obres manuals, cavalcades i contribucions fets al vescomtat de Cabrera, sota el pacte, condició i retenció que hagin d'anar sempre que els vescomtes ho considerin convenient a defensar tot el vescomtat de Cabrera, que facin guaita i guàrdia al castell de Montsoriu, que participin en les obres d'enfortiment, contribueixin al pagament de dites obres i que en temps de guerra entrin al castell amb els seus béns.¹¹

El 1356 el rei Pere III, per premiar la lleialtat de Bernat II de Cabrera i del seu fill, creà al seu favor el comtat d'Osona, format pel vescomtat de Cabrera i els castells de Montclús, Montpalau, Sant Iscle, Solterra i Vall d'Osor, com també pel castell d'Anglès, pels termes de Sau i el castell de Taradell, amb la parròquia de Viladrau, pels castells de Voltregà, Torelló i Cabrera, pels llocs de Roda, Savellana, Barrés, Castelló de Bas i la Bastida de l'Infern, i el vescomtat de Bas, per la part reial de Vic, i la que posseïa l'esposa de Bernat III, Margarida de Foix, juntament amb els castells reials de Gurb, Tona i Malla, i tots els altres llocs que el seu pare i la seva mare Timbor de Fenollet, o bé la seva esposa tinguessin a Catalunya. D'aquesta manera les possessions dels Cabrera s'estenien des de la vall d'en Bas i el Cabrerès fins al mar.

En aquests moments el vescomtat de Cabrera arribarà a comprendre un territori de 14.000 km², amb vuitanta-set poblacions, cinc viles murades, una

MEMCA

Planta general del castell de Montsoriu

gran abadia benedictina a Breda, quatre priorats més de l'orde de Sant Benet, quatre canongies agustinianes, un monestir cartoixà i un altre monestir femení de l'orde del Cister.¹² Aquest ampli territori incloïa també nombroses baronies (Monpalau, Montclús, Montsoriu...), el govern de les quals se centralitzà des del segle XIV a la vila d'Hostalric. Es tracta del període històric de màxima esplendor de la família vescomtal, no deslliurat, però, de tensions polítiques i afers de guerra.

L'estructura territorial del vescomtat estava presidida per l'imponent castell de Montsoriu, tal i com es reflecteix en el document que porta per títol *Les Constitucions dels Castells*, redactat el 8 de juliol de 1358. Referint-se al castell de Montsoriu es pot llegir, entre molts altres paràgrafs: «Primerament lo Castell de Montsoriu és cap de ço qui solia ésser de Bescomtat de Cabrera e ara lo Veguer del bescomtat de Cabrera, ara's deu anomenar Vaguer de Montsoriu [...] És castlà major lo senyor de Grions e sots-castlà lo senyor de la casa de Busquets, e el castlà hi ha estatge, segons la convinensa entiga, he hay a tenir una guarda en la torre maior [...]».

El caràcter de residència del castell de Montsoriu és confirmat per diversos documents, entre ells un requeriment datat el 1340 de Timbor, vescomtessa de Cabrera, a Bernat II perquè li administrés més aliments per a la seva subsistència. En la resposta, el vescomte mana que Timbor estableixi la residència a Montsoriu.¹³ «[...] nostrum atque vestrum domicilium in Castrum nostrum de Montesurico transfere in quo iam aliis temporibus vos et nos etiamque predecessoris nostri pro maiore parte consuevimus comorarii [...]».

També queda clar en el procés judicial contra Bernat II de Cabrera i el seu fill Bernat III, comte d'Osona. El dia 16 de juny de 1364 la reina Elionor va ordenar inventariar els béns de Bernat II de Cabrera:

*Deinde ibidem ad requisitionem dicti procuratoris fiscalis presicta domina Regina mandavit describi bona dicti nobilis Bernardi de Capraria et constat quod in bonis eiusdem nobilis est castrum de Montsoriu cum suis terminis et pertinentiis in quoquidem castro ipse nobilis suum tenet domicilium*¹⁴

Bernat II fou finalment decapitat a Saragossa el 1364 i el vescomtat, liderat pel seu fill Bernat III, es revoltà contra el rei Pere III. La vida de Bernat III no fou menys emocionant ni novel·lesca que la del seu pare. Educat en els afers de la guerra, estigué lluitant a Sardenya i a Castella, on fou fet presoner. El papa Innocenci VI l'armà cavaller a Avinyó el 1355. Més endavant, arran de la mort del seu pare el 1364, i deslliurat del seu captiveri a Sevilla, l'any 1366 tornà al vescomtat de Cabrera i es refugià durant un breu temps a Montsoriu.

El rei, assabentat dels moviments del comte, obrí els processos de pau i treva i aplicà represàlies com la confiscació del patrimoni de la casa Cabrera a favor de l'infant Joan. El rei temia una invasió de Castella amb l'ajut de l'infant de Mallorca i alhora un alçament del vescomtat de Cabrera. Berenguer de Malla, per la seva part, que dirigia els vescomtats com a procurador del comte d'Osona, posà en defensa els castells de Castelló de Bas, Argimon i Montsoriu.

Paral·lelament a les accions del rei, i ateses les convinençes entre el bisbe de Girona i el rei sobre els processos de pau i treva, el bisbe obliga els seus homes a fer comúnia contra els «gitats de pau i treva» que tenien els castells de Bas, Argimon i Montsoriu. La comúnia, però, fou un fracàs: tot i les excomunionis dels rectors, la gent de la terra no acudí amb l'exèrcit a les comunies de la diòcesi contra els revoltats als castells.¹⁵

Mentrestant i davant la inseguretat de les seves terres, el comte d'Osona marxà a França i deixà la dona i els fills a Foix:¹⁶ «[...] mana a la comtessa mare sua que ab los infants e ab tot lo moble que poguessen haver de Muntsoriu sen anassen [...] sa muller sua que en se era rescatat ab lo Rey de Castella perque ell la pregava que decontinent ab sos infants degues partir de Montsoriu e que sen portas tot es que bo fos».

El comte d'Osona s'enrolà com a mercenari en les tropes d'Enric Trastàmara.¹⁷ El 20 de gener de 1367 el rei confisca els béns del vescomte i absol els seus vassalls de tot jurament, homenatge o obligació, referint-se als vassalls que tenien el comandament dels castells. A partir d'aquest moment els fets es precipiten: el 21 de març de 1367, el rei mana al vescomte de Castellbó que marxi amb 100 homes a cavall a Hostalric.¹⁸

Veçcomte. Nos sabents quel comte Dosona es en Montsoriu e corre lo veçcomtat e va per tot a sa guisa, e mes quels homens qui havien a Nos fet homanatge son tornat a ell, per castigar aço e fer aquella execució ques pertany com bonament per los afers que deca havem altre ? tan bon recapte quant a present noy puxan dar havem provehit que vos ab tots loc C homens a cavall que tenits en Rosselló vos en vingats tantost a Hostalric. E que aiximateix hi venga mossen Berenguer de Abella ab los hosts de Barchinona e de Cathalunya [...]

El 13 d'abril, el rei escrivia al dit Berenguer d'Abella: «Havem sabut que dels castells e fortalises del noble en P. de Malany se han fets es fan de nit faions o senyals als castells de Montsoriu e d'Argimon e a aquells qui per ell tenen los dits castells».¹⁹ I acaba ordenant a l'esmentat Abella que prengui les potestats dels castells del dit P. Malany.

El 16 de juliol l'infant Joan, amb el senescal Bernat de So, reduïa els rebels de la ciutat de Vic i tot seguit, després de fer seus Osona i el Cabrerès, s'enca-

minava a posar setge als castells d'Argimont i de Castelló de Bas, amb les hosts que havia pogut aplegar malgrat la greu epidèmia que assolava el país. Després de la caiguda en poder de les hosts reials, la fortalesa de Castelló de Bas fou enderrocada. El castell d'Argimont, tot i l'heroica resistència del seu cap Arnau sa Mascorda, també va ser pres per les forces de Bernat de So i enderrocant, de tal manera que només en restà la capella. Tan sols restava la rebel·lia del castell de Montsoriu, defensat eficaçment per Berenguer de Malla. Les operacions militars es feien molt difícils, tant per raó dels accidents geogràfics i la privilegiada situació de la fortalesa com per l'existència de bastides i altres reductes a l'entorn del castell, que calia anar prenent l'un rere l'altre i que al cap de poc tornaven a ser ocupats pels resistents.²⁰

El maig de 1368 el castell de Montsoriu continua en mans dels rebels, com es diu en una carta del rei Pere III dirigida al lloctinent del governador general de Catalunya, en la qual se li diu que al castell de Montsoriu hi ha persones estranyes que en ofensa de la seva reial majestat tenen ocupat el castell i en surten i hi retornen per perpetrar morts, lladronicis i altres maldats, de forma que els caminants no poden transitar per aquest territori. En resposta a aquests actes, el rei dirigeix una carta a Jaume Verdaguer, lloctinent del batlle general, on li mana formar un exèrcit de 1.200 homes per assetjar Montsoriu, sota el comandament del mateix rei.²¹

Referent a aquests fets, J. M. Pons i Guri escriu: «El 4 de maig del 1368, aprofitant una treva en la guerra amb Castella, el rei Pere decidí d'anar poderosament envers el dit castell, i a tal fi, convocava de nou les hosts de Catalunya. A les hosts d'arreu dels llocs reials, hi eren afegits els serveis forçats dels homes dels termes dels castells de Montpalau, Montclús, Sant Iscle de Vidreres, Anglès i la Vall d'Osor, obligats a lluitar contra la seva senyoria natural. A l'acció, les hosts reials hi arribaren a fer ús de ginyes de guerra».²² El dia 23 de juny pocs progressos havia fet l'exèrcit assetjador, ja que el rei ordena al veguer de Tortosa que els homes allistats continuïn a l'host.²³

El 6 d'octubre de 1368, el rei remetia al senescal Bernat de So les bases per a una possible capitulació del castell de Montsoriu, segons les quals se sotmetria a plet l'expropiació dels béns dels fills del comte d'Osona i, entretant, el castell de Montsoriu seria posat en *seqüestre* (secrest), precisament sota el comandament de Berenguer de Malla, o sia del mateix cavaller que l'ocupava i dirigia la rebel·lió en nom de la casa de Cabrera; serien alliberats de llur presó Ponç i Constança, fills del comte, i la comtessa d'Osona rebria guiatge per poder tornar a Catalunya, mentre que els assetjats del castell s'haurien de comprometre a acceptar la sentència i cessar tot seguit les hostilitats. Però, potser perquè els assetjats no es podien comprometre sense la conformitat del cap de la nissaga dels Cabrera, no arribà l'avinença, i tant la resistència com el setge del castell duraren sense interrupció.²⁴

Els assetjats, ajudats per la pagesia de l'entorn, no tan sols tenien vitualles de sobres, sinó que arribaren a vendre caps de bestiar als mateixos assetjants més desproveïts, fet que provocà la indignació i la ira del rei. El suport de la gent de la terra queda manifest en el jurament que el bisbe de Girona obliga a fer al rector d'Arbúcies, Vidal Clos, acusat d'afavorir els rebels del castell, en què jura que no els socorrerà més.²⁵ El setge, amb els seus alts i baixos, alguna vegada amb presència del mateix rei Pere, durava encara la tardor d'aquell any 1368, com ho certifica la següent lletra del rei als prohoms de la ciutat de Girona:

Sapiats que Nós aquells servents que ls lochs nostres tenien e devien tenir en lo setge de Monstoriu havem ara reduïts a menor nombre, en la qual reducció ne toquen ara a vosaltres ab Sant Feliu de Guíxols e ab los homens dels ciutadans e de l'Espital Nou e de la batllia de Gerona quaranta e dos servents, però que sien bé complidament pagats de mes en mes. Perquè us deïm e us manam espressament sots pena de la nostra gràcia e merçe que los dits quaranta e dos servents contínuament en lo dit setge tingats e paguets d'aquí avant complidament, és a saber, tanost per I mes e al cap d'aquest mes per altre mes e axí de mes en mes aytant com durarà lo dit setge [...]²⁶

Pel que fa al comte d'Osona, que ja havíem vist enrolat en l'exèrcit d'Enric de Trastàmara contra Pere I de Castella, va trobar la mort en el setge de Tordehumos, prop de Valladolid, el mes d'octubre de 1368. Finalment, i de ben segur després de la confirmació de la mort del comte d'Osona, cap a finals de novembre els assetjats pactaren vuit capítols sota el formulari de *Plau al senyor Rey*. Amb la capitulació foren alliberats els valedors de la casa Cabrera, i els fills del comte i la vescomtessa àvia Timbors també sortiren dels seus confinaments forçosos.²⁷

El 1372 es restitueixen en la figura de Bernardí IV de Cabrera (m. 1427), nét de Bernat II, els béns confiscats als Cabrera: el castell de Montsoriu, el lloc d'Hostalric i tot el vescomtat de Cabrera, amb l'honor de Roda i Cabrerès a Osona, amb totes les viles i castells que Bernat de Cabrera havia donat al seu fill el comte d'Osona (Bernat III) en contemplació del seu matrimoni, així com el castell d'Anglès i els castells i les valls i parròquies de Torelló, Voltregà, Cabrera, Sau i Osor i tot el comtat d'Osona, amb excepció de la ciutat de Vic. El 1381 el rei Pere III restitueix a Bernardí el vescomtat de Bas. Entre els anys 1381 i 1399 Bernardí de Cabrera, primer comte de Mòdica, passa llargues temporades a Sicília, però Montsoriu continua mantenint un paper simbòlic i possiblement també residencial important.

D'aquest període, concretament de l'any 1385, tenim constància documental de l'expedició per part del papa Climent d'Avinyó d'una butlla en què dispensava el tercer grau de parentesc entre el vescomte Bernat de Cabrera i Timbor de Prades (besnéta del rei Jaume II) per tal de contraure matrimoni.²⁸ En l'excavació de l'embornal del pati d'armes es localitzà el segell de plom del papa Climent VI, que podria molt bé correspondre a aquest document històric.

MONTSORIU EL SEGLE XV

El segle xv marca un punt d'inflexió en l'evolució històrica de Montsoriu. El seu paper canvia tant en l'aspecte residencial com en el militar, fet que suposarà l'inici d'un procés d'abandonament que s'origina amb la marxa de la família vescomtal, i que quedarà també reflectit en la seva arquitectura: manca de grans reformes a partir d'aquest moment i progressiu deteriorament de les edificacions.

Pel que fa als Cabrera, Bernat IV, un cop restituït el seu patrimoni, fou de gran ajut a l'infant Martí en la conquesta de Sicília. L'infant Martí, en recompensa, li atorga el comtat de Mòdica, amb 10.000 vassalls, 20.000 florins i un seguit de ports estratègics. A partir d'aquest moment els vescomtes de Cabrera giraran els ulls vers l'illa, on disposaran d'un patrimoni comparable al del Principat.

En Bernat IV de Cabrera, que va ser almirall de Sicília del 1392 al 1400 i que el 1398 va ser nomenat capità general de l'illa,²⁹ s'enfrontà amb el rei Alfons per l'obtenció del títol de virrei de Sicília. Bernardí, declarat urgellista arran del seu nou casament amb Cecília d'Urgell, germana de Jaume el Dissortat, perseguia el regne de Sicília i pretenia reclamar-lo com a hereditari.³⁰ Dins la cort dels Cabrera a Sicília confluïren personatges tan destacats d'aquest segle xv com Lluís i Joan Cristòfol Colom, el descobridor, o el cosmògraf Jaume Ferrer de Blanes.

L'hereu de Bernardí, Bernat Joan, heretà tots els títols de son pare i esdevingué un dels grans barons de Catalunya. Imbricat tant en la política catalana com en la siciliana, deixà Violant de Prades, la seva esposa, com a lloctinent en els afers del vescomtat. Violant estableix la seva residència a la vila de Blanes entre els anys 1425 i 1428.

El trasllat de la residència dels vescomtes a Blanes és un pas lògic, ja que així residien en una ciutat amb port a la Mediterrània. Montsoriu perd en aquest moment la funció de residència familiar. L'altra funció, la de fortalesa inexpugnable, també s'esvaïrà al llarg del mateix segle, arran del desenvolupament de les noves tècniques militars, definides per l'ús de l'artilleria,

davant les quals poca cosa podien fer els seus alts i poderosos murs. Tot i això, la seva importància estratègica farà que sigui emprat militarment fins ben entrat el segle XIX, per utilitzar la seva posició privilegiada de control del territori.

A la segona meitat de segle XV, Montsoriu és un gran castell, encara en bon estat, dotat d'una petita guarnició, però que ha perdut la categoria d'enclavament militar de primer ordre. En aquesta època es fan algunes obres de manteniment com l'aixecament d'un segon pis a les habitacions del recinte sobirà i una actuació d'emergència per salvar la sala gòtica (desmuntatge de la volta del pis superior i utilització dels carreus per fer una torre a manera de contrafort), però també apareixen alguns símptomes d'abandonament del castell com l'obliteració d'un dipòsit d'aigua, també al recinte sobirà.

Paral·lelament, a les terres del vescomtat es vivia un període d'abandonament i allunyament progressiu dels Cabrera. En aquest context hem d'entendre les protestes de les autoritats formulades a la comtessa de Mòdica el 1456, queixant-se de 10 o 12 persones que es dedicaven a robar al camí reial, segrestar i tancar gent al castell de Montsoriu, i demanar rescat per ells.³¹

La segona meitat de segle XV ve marcada per l'anomenada Guerra Civil catalana (1462-1472), un conflicte complex que enfrontà les tropes del rei Joan II amb les de la Generalitat o Principat. Durant el conflicte, una sèrie de documents fan referència a Montsoriu i ens informen indirectament d'aspectes interessants del castell com la celebració de l'aplec de Sant Pere, la quantitat de soldats que formaven la seva dotació o el bon estat de les estructures.

En el conflicte, Bernat Joan de Cabrera se situà al bàndol del rei, amb la missió de defensar des dels castells d'Hostalric i Montsoriu la zona del corredor entre les ciutats de Barcelona i Girona, on es trobava la reina, de l'atac del comte de Pallars, objectiu que no pogué aconseguir. Els dos castells passaren ben aviat a mans del Principat (1462) i el vescomte va ser fet presoner.

A aquest període d'ocupació de Montsoriu fan referència les següents cites.

El 1462 el capità d'Hostalric comunicava als Diputats del General que el dia de Sant Pere, festa major de Montsoriu, no deixarien entrar ningú al castell, ja que a causa de la festa hi acostumava a entrar molta gent: «Och norresmenys son stat vists moços ab jaquetes trepades entorn lo castell e lo viscastellà qui es exit del castell comprat gallines, polls e ous, ço que acostumat no havien, siau avís».³²

El 1463 el castell devia estar en bon estat, ja que el rei el considera un enclavament militar que cal recuperar: «[...] ates que la Magestat del Senyor Rey benaventuradament regnant, es presencialment en lo Principat e los castells de Hostalrich e do Montsoriu son forces tals que dignament deuen star en mans e poder de sa Altesa, fou deliberat e conclos que los dits castells sien

liurats al dit Senyor Rey, e daciavant stiguen a despeses de la sua cort e no del dit General».³³

Per altra banda, els diputats de la Generalitat comunicaren al capità del castell l'embargament de rendes de l'abadia de Sant Salvador de Breda, perquè l'abat (Miquel Sampsó) era tingut per enemic del Principat. Per tant, disposaven en una nota al prior, addicte a la terra, que «per no venir en mans dels enemichs qui ofici de lladres mes que de bons guerres usen, el més prest per fer-se puixe vos e los monjos e preveres ab totes les coses així sacres com profanes e virtualles vos recolliau al Castell de Montsoriu on stareu segurament e fareu lofici devotament e sens temença alguna».³⁴

Dues notícies més ens permeten conèixer la dotació militar del castell, que a l'inici de la guerra era pràcticament inexistent.

El 23 de juliol de 1462, el comte de Pallars escrivia a la Diputació: «E seríem de parer provehissem en haver lo castell de Montsoriu al qual no estan sino dos o tres homens segons som certificats».³⁵

El 1463 hi havia destacats deu homes al castell de Montsoriu: «Fou feta deliberació e conclusió que sien anadits quatre homens a peu fiables per custòdia del castell de Montsoriu ab lo stipendi acostumat dar als altres companyons destinats a la dita custòdia e despeses del General, així que ab los sis que ja hi eren sien X companyons».³⁶

No obstant això, el paper de Montsoriu en aquesta guerra queda relegat a un segon terme. La documentació ens explica com el castell d'Hostalric és «la clau d'aquesta terra». Una mostra clara és la diferència de dotació dels castells. En aquest moment es consideren pocs els seixanta homes de guarnició a la vila i torre d'Hostalric (sense comptar el castell),³⁷ mentre que el document anterior sembla considerar adients deu homes per a Montsoriu.

ELS DARRERS TEMPS

Després de passar per diferents mans, el castell fou restituit el 1481 a Anna de Cabrera, casada amb l'almirall castellà Fadrique Enriquez, i el 1515 passà al nebot del seu marit Luís Enriquez. A partir d'aquest moment els vescomtes, anomenats Enríquez de Cabrera, no són presents a les terres del vescomtat i la gestió la porten els seus delegats o procuradors generals. Finalment, a causa de l'endeutament, el vescomtat és adquirit el 1566 per la casa Montcada-Aitona, i així romandrà fins a l'extinció de les jurisdiccions senyorials.

Tant la documentació com el registre arqueològic ens mostren com a partir del segle XVI i al llarg del segle XVII és on cal situar l'inici d'un llarg procés de deteriorament físic del castell. Durant aquest període es produeix un aban-

donament de moltes de les estances del castell i la concentració de l'hàbitat puntual en altres sectors.

En aquest sentit, està ben documentada l'existència d'un capità o guarda (segurament amb la seva companyia) al llarg de la primera meitat de segle XVI, que havia de tenir habitació al castell. Al pati d'armes s'ha documentat l'existència d'una estança utilitzada possiblement per aquest reduït destacament militar, i així mateix coneixem l'explotació del bosc i l'arrendament dels glans per part del guarda.

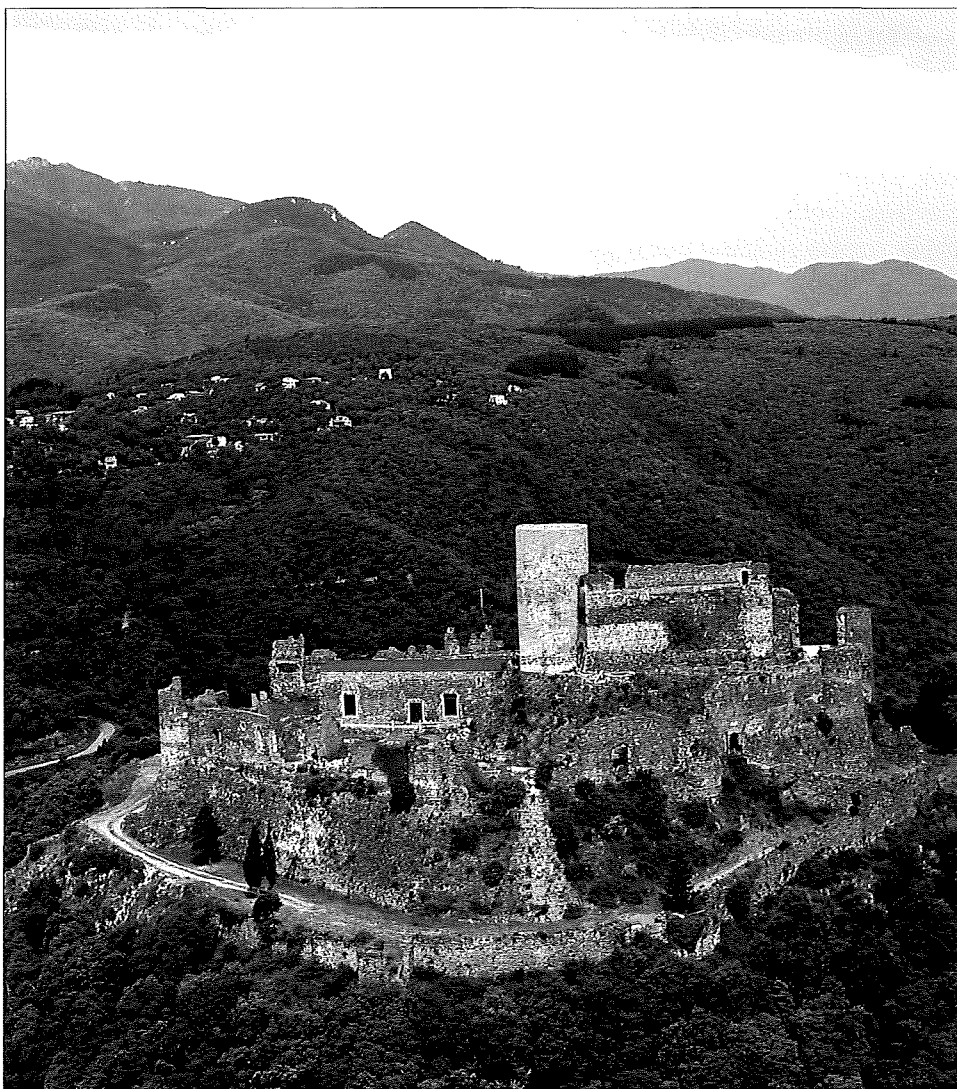
D'aquest període destaquen tres documents. El primer és la presa de possessió del vescomtat de 1570,³⁸ que ens indica que aquell any Montsoriu, tot i haver iniciat el procés d'enrunament, encara devia mantenir en un relatiu bon estat el perímetre de muralles, així com les portes d'accés: Pere Aimeric i Geroni Pasqual, procuradors del comte d'Aitona, manen a l'agutzil d'Hostalric anar a Montsoriu amb un serraller i els porters reials per prendre possessió de la fortalesa. Un dels porters busca el castellà –que no viu al castell, sinó a Arbúcies– sense èxit:

[...] los dit que Pedro de Bellista es castellà del dit castell de Monseriu, y que era en la present vila y que lan fet fer anar y no lan trobat ni a ell ni a sa muller, que acostumen destar en la present vila, segons ne fa relacio Joan Bru porter real quels havia cercat [...] i ates que dita porta esta tancada y que nomes hi ha tocat i cridat: obriu al Rey, ningú respongué [...] feu obrir dita porta per lo serraller ab clau de compte, com millor y ab menos dany se puga, et i així predits Joan Ribes, serraller, Joan Millars i Joan Bru porters reials, no podent obrir la tancadura per esser la porta fermada y altrament fou fet forat baix, y rompuda la pedra del lllindar de dita porta per dit senyor alguatzil, mana entrar dins dit castell dits porters y serraller qui essent dins acabaren de obrir dita porta cum minor danno quo fierit potest [...]

El castell estava habitat i les autoritats havien donat un termini de tres dies perquè en marxessin els habitants: «[...] a Antoni [...] habitant en dit castell que dins tres dies primer vinents buyden y emanen lo dit castell [...]».

El castellà és revocat i se'n nomena un de nou, junt amb un guarda:

[...] ates que el dit alguatzil real per encontro de dites tres reals executories del dit castell li a posat en posseessió lo dit Ill. Comte de Aytona o sos procurador, y per aquell es estat revocat de castellar o guarda del dit castell, y denou es estat creat en castella del dit castell mossen Miquel de Cartella donzell y per loctinent de aquell o guarda del dit castell Miquel Fuster habitant en lo mas de Orri, lo qual

Vista general del castell de Montsoriu

manament se fa a instància dels noble y mag. Don Pedro de Aymeric y misser Hieronym Pasqual doctors en drets, procuradors generals del comte de Aytona.

Per altra banda, a l'Arxiu Diocesà de Girona es conserva la llicència de 1588 de trasllat del benefici de la capella del castell de Montsoriu a Hostalric, atesa la ruïna de Sant Pere de Montsoriu.³⁹ Aquesta dada és interessant i juntament amb la següent ens dóna idea de l'estat de deteriorament del castell.

En el memorial de Jaume de Montcada sobre les necessitats de reparació dels castells de Montsoriu, Palafolls i Anglès podem llegir: «[...] *el de Monseliu le fuy a ver, el qual anda deruiendose, y para repararse conforme han dicho los oficiales que le han visto se hauria de gastar mil y quinientos o dos mil escudos, lo que con venga para gora seria procurar de adovar los canales de la cisterna, que estan en algunas partes rotas, y reparar todos los texados y corredores, que l'agua como llueve se puede recoger en la cisterna o que vaia fuera, que no gaste la casa, y para este reparo solo hise subir alla oficiales y dixeron que para esso her menester quinientos o seis çientos escudos*». ⁴⁰

Dels dos documents anteriors es dedueix un estat de degradació fruit de la falta de manteniment. Es pot interpretar que el deteriorament afecta bàsicament teulades i canalitzacions i que reparant aquests dos elements no es malmetrien les edificacions i es podria omplir la cisterna. En aquest sentit podríem pensar que si es parla de «*recoger en la cisterna*» és perquè la volta encara no ha caigut.

L'arqueologia confirma aquest final de segle XVI com de l'inici de l'abandonament de moltes de les estances del castell, que es manifestarà sobretot al llarg del segle següent. No obstant això, encara a mitjans del segle XVII restaven alguns espais en ús, com les cuines, amb la construcció d'un forn de pa.

De fet, a l'Arxiu Parroquial d'Arbúcies es conserva l'assentament del bateig de Miquel Costa en el llibre de baptismes, el 15 d'octubre de 1629, on es pot llegir: «Miquel Costa fill de Joan Costa i Antiga Blanch els quals habitaven en el castell de Montsoriu».

El 1624 el terme o vegueria del castell de Montsoriu passà per compra a la família Sarriera, comtes de Solterra. En el document de compra se'ns diu que Joan de Sarriera compra a Gastó de Montcada: «[...] *totum illud castrum de Monsoriu situm in Vicaria de Gerunda nunc pro maioris parte dirutum et deshabitatum* [...]». ⁴¹ El matís *pro maioris parte* és important, ja que arqueològicament parlant s'ha pogut constatar com una part important dels nivells d'abandonament cal datar-los majoritàriament en el segon i tercer quart del segle XVII, moment posterior a aquesta cita.

En aquest darrer període, tenim també notícies sobre la capella de Sant Pere. De fet les informacions són del benefici de Sant Pere de Montsoriu, que obtenia les rendes de Can Massaguer i de la casa d'en Malla de Sant Feliu de Buixalleu, com també la tasca del rieral d'Arbúcies. El benefici de Sant Pere de Montsoriu continuà almenys fins al 1745, malgrat que molt probablement la capella del castell no estava en funcionament, ja que com hem vist el 1588 es donà llicència per traslladar-lo a Hostalric.

El 1722 els marquesos d'Aitona entronquen matrimonialment amb els ducs de Medinaceli i així aquests esdevenen els propietaris del castell i bona part de l'antic vescomtat. El 1757 redacten un capbreu on se'ns infor-

ma que diferents cases del rodal de Montsoriu havien de prestar jornals al castell: són El Serrat, Can Roig i Can Perarnau de Riells, i Cal Salvà de Viabrea.

Així doncs, l'ocupació del castell a partir del segle XVI és de tipus discontinu a causa del procés d'enrunament. Només algunes zones continuaran en funcionament, canviant i adaptant la seva funcionalitat als diferents residents que tindrà al llarg del temps. Aquesta situació continuarà durant el segle XVII i previsiblement a principis del segle XVIII.

A partir d'aquest moment les notícies conegudes del castell fan referència a ocupacions esporàdiques relacionades amb esdeveniments bèl·lics, que comporten l'ocupació puntual de les ruïnes com a refugi i enclavament estratègic. Durant la Guerra del Francès, l'estiu del 1809, les tropes napoleòniques ocupen Arbúcies i el castell de Montsoriu i assetgen Hostalric. El rector de Campins ens en dona notícia:

Sr. Esteve Pagés, Comandante. El enemigo està dividido en varios campamentos, de los cuales uno es en Arbúcias y otro en el castillo de Montsoliu, de donde hace diariamente sus correrías en los lugares de Riells, Breda y San Feliu; y hasa llegó cuatro dias ha a las inmediaciones de Sta. Fe. Algo se ha reprimido su osadia por la insurrección de los somatenes de estos pueblos. Sin embargo, nunca ha desistido del bloqueo de Hostalric cuyas hogueras del enemigo se divisan todas las noches en Gaserans, Remiñó, Colfurmi, Massanas y Grions. [...]. Juan Cervós, cura párroco de Campins, 9 de febrero de 1810.⁴²

Finalment, està documentada l'ocupació del castell per part d'una companyia de la Milícia Nacional en el decurs de la Primera Guerra Carlina, entre els anys 1833 i 1840, tal com va succeir també a Blanes o Farners. Entre els soldats destacats a Montsoriu hi havia Pau Piferrer, reconegut literat romàntic, que trobà a les ruïnes de Montsoriu un escenari ideal per a la seva novel·la *El castillo de Montsoriu*, on ens deixa descripcions com aquesta:

[...] Ocupa la cima un vasto castillo gótico del cual subsisten aun algunos lienzos de muro con dos torrecillas, al paso que una completa desolación confunde en las habitaciones interiores columnas derribadas, corredores en pié y arcos góticos que se dibujan en la atmósfera de resplandor de luna, como el puente aéreo de misteriosas apariciones.⁴³

A finals del segle XIX i principis del XX seran els excursionistes i viatgers els qui quedaran fascinats per l'encant d'unes ruïnes plenes de misteri. Entre aquests cal destacar els escrits de Ramon Aràbia o d'Artur Osona:

Quan se arriba a dalt y per entre los pilots de pedra y los punxosos esbarzers se penetra en aquellas estancias solitarias y obertas als quatre vents, quan se véhuen aquells gòtichs finestrals sense l'ayrosa columneta, aquelles altias voltas enderrocadas, aquellas espayosas sitjas vuydas y respirant un baf sepulcral⁴⁴

La degradació física del castell continua fins a finals del segle xx, quan gràcies a la lluita de la societat civil, organitzada en l'Associació d'Amics del Castell de Montsoriu, s'inicia una nova etapa en la vida del castell: l'inici de les excavacions arqueològiques, la consolidació i restauració arquitectònica, l'estudi de les fonts documentals, la cessió a una institució pública, la creació d'un patronat de gestió... Tot plegat farà que Montsoriu tingui ja a inicis de segle XXI una nova cara:

Amb la salvaguarda del castell de Montsoriu, no tan sols haurem contribuït a preservar la nostra identitat com a país, sinó que contribuirem en gran mesura al desenvolupament turístic de la nostra contrada, dotada d'antuvi de notables valors naturals, que han fet que bona part del territori, hagi estat declarat Parc Natural, però mancada de patrimoni cultural visitable. Montsoriu conjunta els dos aspectes (valors culturals i naturals), no hi ha dubte que si la seva preservació arriba a bon port, serà un dels principals, si no el principal, element d'atracció turística de la comarca. Invertir en Montsoriu és invertir en futur.⁴⁵

NOTES

1. LLORENS, J. M^a.; MATARÓ M.; RUEDA, J. M.; TURA, J. «El castell de Montsoriu», *Monografies del Montseny*, 7. Edicions CEDEL, Viladrau: 1992; FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; RUEDA, J. M.; TURA, J. «Els sistemes d'aprofitament dels recursos hidràulics al castell de Montsoriu», *Monografies del Montseny*, 13. Amics del Montseny, Viladrau: 1998; RUEDA, J. M.; BURJACHS, F. «El paisatge vegetal a la vall d'Arbúcies en època ibèrica (Can Pons) i a l'edat mitjana (castell de Montsoriu)», *Monografies del Montseny*, 14. Amics del Montseny, Viladrau: 1999; també FONT, G.; MATEU, J.; PUJADAS, S.; RUEDA, J. M.; TURA, J. «El poblament ibèric a la vall d'Arbúcies», *Monografies del Montseny*, 15. Amics del Montseny, Viladrau: 2000.
2. ORDEIG, R. *Diplomatari de la catedral de Vic (segle xi)*, fascicle I, document 797.
3. MARQUÈS, J. M. *Arbúcies cristiana*. Girona: 1994.
4. RIUS. *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*; II, pàg. 10. Barcelona, 1946.

5. PLADEVALL, A. *El comtat d'Osona a mig segle XIV*. Barcelona: 1972.
6. SOLDEVILA, F. *Història de Catalunya*, Barcelona: 1973.
7. Arxiu Hostalric (AH), Còpia digitalitzada a l'Arxiu Ducal Medinaceli (ADM), núm. 2067, 4461.
8. AH. ADM núm. 3404.
9. Arxiu Diocesà de Girona (ADG). Llicència per bastir la capella, U-11 F 25V any 1348.
10. Bernat Calvet, clergue, procurador de Ramon de Cartellà, fa una protesta davant Berenguer de Malla, cavaller, procurador de Bernat de Cabrera, a la cúria d'Hostalric, perquè els homes de Vidreres, Maçanet i Martorell, que són de Ramon de Cartellà, són obligats a participar en els treballs de construcció del castell d'Hostalric. 1364 (Biblioteca de Catalunya 12686 Sig. 9-III-2).
11. COLL, J. *El castell de Montsoriu*. Aj. Breda, 1994. pàg. 99-100.
12. PONS I GURI, J. M. «Hostalric, capital i arxiu del vescomtat de Cabrera», *Quaderns de la Selva*, 1. Santa Coloma de Farners: 2002, pàg. 15-16.
13. AH: ADM núm. 2919.
14. BOFARULL. *Proceso contra Bernardo de Cabrera: mandó formar el rey don Pedro IV*. Col. Docs. Inèdits ACA, 1867
15. ADG. S'insta els clergues de Mont-ras, Castellfolit, Sant Joan les Fonts, Cassà de la Selva, Sant Vicenç de Camós, Porqueres, Cassà, Caldes, Segueró, Mieres, Sant Cebrià dels Alls, Sant Feliu de Boada i Bàscara. També els clergues de Banyoles, Porqueres, Vilert, Serinyà, Usall, Mieres, Fontcoberta, Miànigues i Mata (Lletres 1362-1420).
16. BOFARULL, P. de. *Colección de documentos inéditos del ACA*, XXXI. Barcelona, 1850. p. 17, 320.
17. PONS I GURI, J. M. *Orígens de la Batllia de Sant Martí d'Arenys*. Ed. Aj. d'Arenys de Munt, 2005, pàg. 72.
18. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA): Cancelleria, Registre núm. 1217, f. 167.
19. MIRET I SANS.
20. PONS I GURI, J. M. *Op. cit.*, pàg. 73-74.
21. COMA SOLEY, V. *Los Vizcondes de Cabrera: condes soberanos de Urgel, condes de Mòdica y Osona, Vizcondes de Girona, Bas, Áger y Montsoriu*. Barcelona: 1968, pàg. 114.
22. PONS I GURI, J. M. *Op. cit.*, pàg. 74-75.
23. COROLEU I FORGAS. *Los fueros de Catalunya*, pàg. 100.
24. PONS I GURI, J. M. *Op. cit.*, pàg. 75
25. ADG: Notaria Notularum 1329 - 1508. Llibre G-50, full f 77rv, i llibre G-51, full f 4v.
26. AHCG: Lletres reials de la ciutats de Girona, núm. 302.
27. PONS I GURI, J. M. *Op. cit.*, pàg. 76
28. AH: ADM núm. 2931.
29. SOBREQUÉS, S. «El cas de Bernat de Cabrera. L'interregne vist des de Sicília», *El Compromís de Casp i la noblesa catalana*. Biblioteca de Cultura Catalana 8, Curial Edicions Catalanes, Barcelona: 1982 (2a ed.), pàg. 99.

30. VALLA, Lorenzo. *Historia de Fernando de Aragón*; edició de Santiago López Moreda. Akal Ediciones, S.A., Madrid: 2002, pàg. 167.
31. COLL, J. *Op. cit.*, pàg. 43.
32. BOFARULL, M. *Colección de Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*. Barcelona: 1867, vol. XXI, pàg. 209.
33. BOFARULL, M. *Levantamiento y guerra en Catalunya*, vol. XIII, pàg. 19.
34. *Ibid.*, vol. XXIV, pàg. 273.
35. COLL, J. *Op. cit.*, pàg. 43.
36. COLL, J. *Op. cit.*, pàg. 44.
37. BOFARULL, M. *Op. cit.*, vol. XX, pàg. 204.
38. AH. ADM rotlle 994, L-26/4 a L-26/9, pàg. 135. *Copia autentica de posesión de los Vizcondados de Cabrera y Bas, sus Baylias, parroquias, castillos y lugares tomada en nombre del Sr. Francisco de Montcada, conde de Aytona*.
39. ADG. Llibre V-298, F. 137v.
40. AH. ADM Rotlle 1008, L-37/2, p. 446. *Memorial del Sr. Don Jaime de Montcada n° 13*.
41. FONT *et al.* *El castell de Montsoriu*. Consell Comarcal de la Selva, 2000, pàg. 33.
42. PORTALS, J. «Arbúcies, vila de pas, i Fogars, lloc de refugi a la Guerra del Francès», *Monografies del Montseny*, 11. Amics del Montseny, 1996, pàg. 184.
43. PIFERRER, P. «El castillo de Montsoliu», *Revista de Girona* XIX, 1888.
44. ARÀBIA, R. *Anuari de l'Associació d'Excursions Catalana*, 1880.
45. RUEDA, J. M. «Montsoriu: la crònica de la recuperació del castell gòtic més notable de Catalunya», *Aquí Riells Viabrea* 38, 1998.